

Lapfordító álmok:
Paradox regresszív tartalmú integrációs álmok¹

Jean-Michel Quinodoz

Szeretném felhívni a figyelmet egy különleges típusú álomra, amellyel rendszeresen találkozom pszichoanalitikus pácienseim és szupervíziós csoporttagjaim között is. Ezeknek az álmoknak jellegzetes vonása, hogy szorongást keltő primér manifeszt tartalmat hordoznak, mely megijeszti az álmodót, míg a pszichoanalitikus számára regresszív megjelenésük ellenére az integrációs folyamat egy szakaszának lezárását jelzik. A regresszív tartalom nem mond ellent a változásnak. Épp ellenkezőleg, szorosán kapcsolódik a változáshoz, amennyiben ezek az álmok gyakran más álmoknál világosabban fedik fel a tudattalan intrapszichikus konfliktusok struktúráját, amely a pszichés folyamatok változásának hátterében húzódik, és amelyet az áttételben már átdolgoztunk. Ezek az álmok különösen értékesek, mert visszamenőleg kulcsot adnak a bekövetkezett változáshoz kapcsolódó tudattalan fantáziákhoz, és szövedékküket útjelzőként használhatjuk, amely segíti a páciens abban, hogy elmélyítse a nagyobb tudatosság megszerzésének folyamatát, és folytatni tudja az átdolgozást.

Ezeknek az álmoknak egy másik paradox aspektusa a következőképpen mutatkozik meg. Szokásos módszerünk szerint az ellenállás elemzésével kezdünk dolgozni (főként az álmokban jelentkező ellenállás elemzésével), a változás pedig egy következő fázisban jön létre mint az ellenállás átdolgozásának gyümölcse. Ebben a sajátos álomtípusban, amiről írok, épp a fordítottja igaz: először észleljük a változást a páciens pszichés folyamataiban, majd meglepődünk az ellenállások feltűnésén egy jelentőségteljes álomban, amely visszamenőleg világítja meg a megfigyelt változást, és újra beindítja az átdolgozás folyamatát. Bevezetőként álljon itt néhány rövid példa a lapfordító álomra.

Egyik pszichoanalitikus nőpáciensem következetesen késve érkezett a heti négy órára, és soha nem csukta be a várószoba ajtaját maga mögött. Próbálkozásaim, hogy megfejtsem ennek a klausztrófiás tünetnek a tudattalan áttételi okait, hiábavalóknak bizonyultak. Egy nap azonban, mindenféle előzetes erre utaló jel nélkül, a

¹ Eredeti megjelenés: 'Dreams that Turn Over a Page': Integration Dreams with Paradoxical Regressive Content. *International Journal of Psycho-Analysis*, 1999, 80(2):225-238. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani a szerzőnek és az International Journal of Psycho-Analysis-nak, hogy hozzájárulását adta a tanulmány fordításához, és e számban való megjelenéséhez.

páciens elkezdett pontosan járni az órákra, és még a várószobaajtót is becsukta maga mögött. Ő maga nem fűzött megjegyzést a változáshoz, ami mindazonáltal jelentős volt, és meglepett engem. Néhány alkalommal később hozott egy álmot, amely szorongással töltötte el, és amelynek manifeszt tartalma miatt azt gondolta, hogy egész életében „bolond” marad. Azt álmodta, hogy bezárták egy börtönbe, ahonnan soha nem fog kiszabadulni. Tehát azután, hogy a páciens legyőzte klasztrófóbiás tünetét az áttételi kapcsolatban, paradox módon „készített” egy álmot a klasztrófóbiás szorongásról. Hogyan magyarázzuk ezt?

Egy másik analizált éppen az érzelmi és szexuális életét régóta terhelő nehézségek megoldásának folyamatában volt benne, amikor hirtelen jött egy álom, amely kétségekkel töltötte el a kiút megtalálását illetően. Intenzív szorongás közepette azt álmodta, hogy el kell érnie egy vonatot, de nem sikerül, majd be kellene szállnia egy liftbe, de erre is képtelen. „Mindent lekések! Soha nem jutok el sehová! Láthatja, hogy egyáltalán nem fejlődöm!” Majd elmondta, hogy kitakarította a házát, és megírt néhány régóta esedékes levelet. A kontextus értelmében el tudtam neki magyarázni, hogy épp, amikor számos dolog a helyére került az elméjében, képessé vált meglátni, hogy mennyire erősen hitte, hogy soha nem ér el eddig a pontig, és különösen addig, hogy befejezze az analízist, és elbúcsúzzon tőlem.

Majd álljon itt egy tömör és velős példa. Egyik nőpáciensem az analízise folyamán sokáig annyira szorosán rám tapadt fantáziájában, hogy mind belül, mind kívül csak bizonytalan és homályos érzékelésre volt képes. Amikor kiemelkedett ebből a fúziós áttételi kapcsolatból, és elkezdett engem, mint tőle független és különálló személyt észlelni, jött egy szorongásos álom, amelyben olyan szemüveget hordott, amely zavarta a látásban. „Úgy tűnt, hogy olyan szorosán nyomom magához az orromat, hogy emiatt nem látom magát”, mondta. A páciens egy szorongásos álmot használt fel, hogy megmutassa önmagának a kapcsolati észlelés zavarát, amelyet paradox módon már épp készült leküzdeni.

Azért időzöm ezeknél az álmoknál, hogy rámutassak, rendkívül fontos, hogy a pszichoanalitikus a fejlődés és ne a regresszió jeleként lássa ezeket az álmokat. Végtére is nem csak az álmodó, hanem a pszichoanalitikus is megdöbbenhet az álmotartalom primér jellegét látva. Az analitikus ezután lehet, hogy érdeklődéssel tekint a szorongást keltő álmotartalomra, és izoláltan próbálja meg értelmezni azt, mint a regresszió egy megnyilvánulását, amelyet így akár fel is erősíthet. Amint azt már említettem, a fejlődés időszakában megfigyelhetünk egy pillanatnyi regressziót nem csak az álmok esetében, hanem sok más állapotban is a pszichés fejlődés során. Amikor ez történik a pszichoanalitikus folyamatban, nagyon fontos, hogy az analitikus figyelembe vegye az egész áttételi kontextust, és el tudja dönteni, hogy a regresszív tartalom vajon a páciens egy olyan új képességének a jele-e, amellyel immár képes eddig nem reprezentálható primér aspektusainak a megjelenítésére.

Egy korábbi rövid ismertetésben a pszichoanalitikus irodalomra vonatkozó utalások nélkül (1987) „lapfordító álmoknak” neveztem ezeket a manifesztációkat,

ezzel hangsúlyozva, hogy primér megjelenésük ellenére a pszichés folyamatok egy szakaszának lezárását jelzik, valahogy úgy, mint amikor lapozunk egyet a lap tartalmának memorizálása után. Azóta pszichoanalitikus és szupervíziós tapasztalataim megerősítették, hogy ezeknek az álmoknak megvan a saját helyük a pszichoanalitikus folyamatban, és most szeretném ezt a témát bővebben is kifejteni.

A lapfordító álom egy klinikai példája

A következő részletes klinikai példasorozat bemutatja a lapfordító álmokon tett megfigyeléseimet, és segítségükkel megmutatom, ezek az álmok hogyan lépnek be az áttételi/viszontáttételi kapcsolatba, és hogyan lehet értelmezni őket. Ezután a klinikai tapasztalatok alapján leírom ezen álmok legfőbb jellegzetességeit, és végezetül bemutatom a „lapfordító álom” fogalom egységének és sajátosságának dinamikáját és szerkezeti alapjait.

Albert, akinek már évek óta heti négy pszichoanalitikus órája volt, egy nap különös szorongásos állapotban jött el hozzám. Még mindig erősen az álom hatása alatt elkezdte mesélni: „Volt egy örült álmom, amit egyáltalán nem értek!” Az álomban Albert visszament a régi házába, ahol szüleivel lakott. A szülői hálószobába lépve megpillantott egy fényképet apja párnáján, amin ő volt lányruhába öltözve. Az anyja pedig recepteket hagyott neki a párnáján. Ezután elrohant elborzadva attól, hogy őt nőként kezelik. Majd egy autó hátsó ülésén ült, melyet egy pár vezetett. Egyre gyorsabban hajtottak a pokol felé bőrt szerezni. Hirtelen a pár eltűnt. Zajt hallott a háta mögül, és amikor hátra fordult, egy hatalmas teherautót látott, amit egy „ördögi” ábrázatú férfi vezetett. A teherautó beleütközött az ő járművébe, ekkor azt érezte, hogy darabokra hullik, és felébredt. Miután elmondta nekem az álmát, még mindig iszonyodva felkiáltott: „Egyáltalán nem értem! Pont akkor, amikor találkozom életem nőjével, azt álmodom, hogy lánynak vagyok öltözve, és egy homoszexuális épp készül megerőszkolni.” Albert kiáltása beszédes kifejezése a „lapfordító álmok” paradox jellegének: abban a pillanatban, hogy sikerült legyőznie gátlásait, és felvállalta a hosszú távú elköteleződést a nővel, akit szeretett, és akire vágyott, egy meglepő álom szembesítette különböző szinteken lévő tudattalan homoszexuális hajlamaival, melyek mind szorongást váltottak ki belőle. Ezeket a hajlamokat eddig mindig hatalmas erővel elnyomta, és a kezelés kezdete óta soha nem törtek elő ilyen fokú tisztasággal. „Homoszexuálissá válok?” kérdezte az álom manifeszt tartalma miatt aggódva.

Az álommal kapcsolatos asszociációi számos irányba vezettek. Megmutatták például, hogy az új kapcsolat mennyivel gazdagabbá tette az életét: nem érezte, hogy bárki is „nyomná” afelé, hogy elkötelezze magát ezzel a fiatal nővel, és ez nem egy „repülés előre” volt, mint a múltban mindig. Ez tényleg egy személyes választás volt, ami lassan érlelődött. Nekem is így tűnt az áttétel alapján. Más asszociációk látens homoszexuális hajlamokhoz kötődő régi nyomasztó emlékeket hordoztak – főleg az

az „ördögi” arckifejezés annak a régi, feminin tanárának az arcán. Nagyon indirekt módon sikerült levezetnem a fordított Ödipusz komplexus által játszott fontos szerepet Albert pszichés rendszerében, valamint azt is, hogy erőteljes tudattalan homoszexuális hajlamok törekedtek heteroszexuális oldalának kibontakozását meggátolni, és megakadályozni az ödipális helyzet átdolgozását. Eddig a pontig sok hiábavaló próbálkozást tettem már, hogy felhívjam a figyelmét erre a helyzetre. Akárhányszor megpróbáltam neki elmagyarázni, Albert azonnal abbahagyta a beszédet, elnémult, mintha épp elájulna. Ezek után rendszerint szüksége volt néhány alkalomra, hogy ismét helyre rázódjon. Már az elején észrevettem, hogy Albertnek nehézséget okoz spontán módon felvállalni az átdolgozást, és ezúttal is makacsul ellenállt annak, hogy tudatossa tegye az áttételi/viszontáttételi kapcsolatnak ezt az aspektusát.

Az álomelbeszélést hallgatva én is ugyanúgy meglepődtem, hogy ezek a regresszív fantáziák éppen akkor merültek fel, amikor Albert egy határozott és, az én szememben, őszinte lépést tett kapcsolati életében. Kíváncsian vártam, hogy asszociációi merre visznek, miközben vezetnek engem az értelmezésben. Ahogy beszélt, Albert egyre zaklatottabb lett.

Albert növekvő szorongását látva elgondolkodtam, hogy vajon mi húzódhat ennek gyökerénél. A nem megfelelően átdolgozott elnyomott homoszexuális fantáziák betörése lenne az ok? Vagy a visszaeséstől való félelemnek köszönhető a szorongása? Ez utóbbit gyakran tapasztaltam pácienseimnél olyankor, amikor épp egy határozott lépést tettek pszichés fejlődésükben. Az első esetben, ha a szorongás csupán az eddig elfojtott tudattalan fantáziák hatására keletkezett, az én feladatomban az lenne, hogy erre a regresszív anyagra és annak áttételi jelentésére koncentráljak, melyet a páciensnek is értelmezek, hogy átdolgozhassa azt. Ez a klasszikus megközelítés, mely az elhárítások és védekezések elemzésével kezd, így emeli át az elfojtást egy második szakaszba, megteremtve ezzel a tünet feloldásának feltételeit.

Megvolt-e azonban a szükséges alapom Albert analízisének ebben a szakaszában ahhoz, hogy azt higgyem, primér tartalma ellenére az álma jelentőségteljes változást jelez pszichés életében, és lapfordító álom jött létre? Számos érv mutatott e második lehetőség irányába. Először is voltak külső tényezők, mint például az új kapcsolat, melyek haladást jeleztek érzelmi és kapcsolati éréseben. Másodsorban belső tényezők is megjelentek magában az álomban, mely nem csak primér elemeket tartalmazott, mint például a homoszexuális áttételi félelem, hogy anélkül beléhatolna, és a félelem, hogy pszichésen szétesik, hanem a páciens fokozott pszichikus kapacitására utaló jeleket is tartalmazott. E jelek szerint már képes volt képviselni mind a női, mind a férfi oldalát: a hálószobába való belépés azt jelentette, hogy férfiként velem, mint apával azonosul heteroszexuális vágyaiban, míg a fotó, mely lánynak öltözve ábrázolja őt, és a receptek jelenléte azt sugallták nekem, hogy Albertnek sikerült jobban integrálnia női oldalát pszichés biszexualitása kontextusában. Végül, általánosabb értelemben, az álom tükrözte Albert új képességét, hogy homoszexuális

fantáziákat jelenítsen meg különböző szinteken ahelyett, hogy kiélné azokat. A múltban gátolta heteroszexuális életének alakulását kapcsolati és fantázia szinten is, hiszen ahányszor csak el akarta magát kötelezni egy nő mellett, mindig úgy érezte, hogy kénytelen szakítani, anélkül, hogy tudná, miért.

Miután ezek az ötletek gyors egymásutánban átfutottak az agyamon, úgy döntöttem, hogy a regressziót fejlődésként fogom értelmezni, és így szóltam hozzá: „Nekem úgy tűnik, hogy ha képes volt lánynak öltözve álmodni saját magáról, valamint félt, hogy hátulról megerősöklják, és, hogy lelkileg szétesik, mindez talán pontosan azért van, mert képessé vált ezeknek az önben rejtőző, szorongást kiváltó aspektusoknak a megjelenítésére olyan módon, ahogyan azt soha nem merte elképzelni”. Csodálkozásomra Albert teljesen megnyugodott ezután a megjegyzés után. Egyértelműnek véve, amit mondtam neki, folytatta asszociációit, mintha semmi zavaró nem történt volna. Nem volt tudatában annak, hogy értelmezésem módosított néhány összetett és erőteljesen szervezett tudattalan primér védekezést. Én nem is mertem reménykedni egy ilyen gyors és hatékony eredményben. Mi volt ennek az értelmezésnek a funkciója? Lehetővé tette számomra, hogy megmutassam Albertnek, hogy én kész vagyok elismerni a regressziót és a fejlődést egy és ugyanazon időben, összekötve ezt a két aspektust: egyfelől kész voltam elfogadni ezt az óriási szorongást, amely úrrá lett a páciensen, és jelentést tulajdonítani neki; másfelől kihasználtam megnövekedett pszichikus kapacitását a primér aspektusok megjelenítésére és jobb integrálására. Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy az értelmezés egyáltalán nem utalt az álomtartalom egészére – nevezetesen Albert homoszexuális vágyaival kapcsolatos fantáziáira, melyeket félelme kizárólagos kiváltóiként tartott számon. Az értelmezésem tulajdonképpen módosított néhány primér védekezési módot, amelyek az ego struktúráját befolyásolták, így sikerült megerősítenünk Albert szelfjének egységét.

Miután a szorongásnak ezt a szintjét átdolgoztuk, rátérhettünk az álom konfliktusokkal teli látens tartalmának és többféle jelentésének részletes elemzésére, amelyek közül csak a következőt említem. Amint már azt fentebb leírtam, két aspektus különösképpen megdöbbenett. Először is az álom megmutatta, hogy közeli kapcsolat van a látens álomtartalom jelentése és az Albertben történt pszichés változás között. Másodsorban a páciens gátlásai mögött húzóó fő tudattalan konfliktusokra való részletes és világos reflexiót is közölt. Ez a közelmúltban történt változás, amely képessé tette Albertet arra, hogy azt gondolja, hogy megtalálta „élete nőjét”, megmutatta, hogy jelentős gátlásokat sikerült legyőznie, és a gátlások tartalma eddig nem látott erősséggel tört felszínre, hatékonyan segítve így az átdolgozás folyamatát.

Ezért aztán elővettem a fentebb említett különböző ötleteket, amelyek Albert asszociációi kapcsán jutottak eszembe, és értelmezésemet ezekre alapoztam. Felismertem, hogy Albert álomelbeszélése és asszociációi nem elegendőek ahhoz, hogy belátást nyerjek, és az anyagot újra kell gondolni és elemezni, ha teljes tudatosságot

szeretnénk elérni. Az átdolgozás folyamata láthatóan két fázisban történt. Az elsőben a szorongást és a zavart tettük helyre, a másodikat pedig az álomtartalom alapos átdolgozásának szenteltük. Mivel én az első fázis fontosságát szeretném hangsúlyozni egy ilyen álom értelmezése során, azaz azt a fázist, amelyben a regresszív aspektust az integráció folyamatának részévé tesszük, nem kíséreltem meg itt bemutatni, hogy az álom által felfedett konfliktusok struktúrája mennyire megfelelt a páciens pszichés rendszerének. Mivel az álomnak több jelentése is volt, ennek a bemutatása túlmutatna az itt kifejtetni szándékozott témán. Ezt a példát azzal szeretném lezárni, hogy a fantáziák elemzésével sikerült világossá tenni, Albert miért reagált tudattalanul „ájulással” az értelmezéseimre: bebizonyosodott, hogy a fantáziák passzív homoszexuális vágyakhoz kapcsolódtak, különösen az, amelyben én megpróbálok hátulról beléhatolni az értelmezéseimmel. Ekkor úgy érezte, hogy ennek köszönhetően pszichésen „széthullik”, és ennek az állapotnak többféle jelentése is volt, ezek egyike az ájulás.

A lapfordító álmok jellegzetes vonásai

A fentebb ismertetett klinikai példa fényében megpróbálhatjuk meghatározni a lapfordító álmok sajátosságát a főbb jellegzetességeket figyelembe véve.

A szorongás kettős forrása az álmodó számára

Ahogy már láttuk, az álmodó első reakciója intenzív szorongás volt, amelyet többféleképpen is kifejezett: „Attól tartok, hogy megőrülök!”, „Ez a szörnyű álom azt jelenti, hogy ide jutottam?” vagy „Ennek az analízisnek soha nem lesz vége!”. Mivel az álom manifeszt tartalma primér fantáziákat hoz elő, az álmodó hajlamos ijedségét egyenesen az álomreprezentációknak tulajdonítani – mint amikor Albert, saját „őrült” álmától megijedve, azon tűnődött, hogy az emberek talán nőnek nézik, és épp most készül homoszexuálissá válni.

Az én nézetem szerint azonban nem csak a manifeszt tartalom primér jellege játszik szerepet, hanem a szorongásnak egy még priméresebb forrása, mely fenyegeti az álmodó szelfjének kohézióját. Mivel ezek az álmok egybeesnek az integráció időszakával, alapul vehetjük, hogy az ego ezután szembe kerül a nem kívánt projekciók szelfhez történő visszatéréseivel, melyeket eddig belső és külső tárgyakra történő projektív identifikáció segítségével sikeresen száműzött. Ezt a visszatérést számos tényező is elősegíti, amelyek elsősorban a depresszív pozíció átdolgozásával állnak kapcsolatban, amikor az ego szeretet és gyűlölet affektusainak egy magasabb fokú integrációját éri el egész-szelf és egész-tárgy viszonylatában. Ebben az integrációs folyamatban az intorjektált részeket később már mint a szelf részeit fogadhatjuk el.

De a projektált részeknek az újraintegrálása nem történhet meg a szorongás kiújulása nélkül, hiszen az ego szembekerült a zavarodottság és őrület félelmeivel. Én azonban azt is fontolóra veszem, hogy az álomban érzett szorongás igazi forrása nem annyira a manifeszt tartalom, mint a szelf kohéziójának tudattalan fenyegetettsége, mely megfelel Freud szorongásról írt harmadik elméletének (Freud, 1940). A bizonyítékom ebben a tanulmányban az, hogy a páciens gyorsan megkönnyebbül egy strukturális típusú értelmezéstől, mely hangsúlyozza a páciens befogadó kapacitását arra, hogy olyan aspektusokat reprezentáljon önmagából az álomban, amelyeket idáig képtelen volt elképzelni tudatosan. Ez egy olyan kapacitás, ahogy majd lentebb látjuk, amelyet a pszichoanalitikus megtartó funkciójával való azonosulás által szerez meg a páciens. Így az ilyen típusú értelmezésnek a legfőbb célja, hogy megerősítse a páciens szorongástűrő képességét anélkül, hogy utalna az elfojtott valódi álomtartalokra, melyeket később értelmezek. Egy másik érv az, hogy a páciens máshogy reagál egy rémálmom esetén, hiszen ilyenkor a szorongás csillapodása tovább tart, és általában szorosan a tartalomhoz kapcsolódik. Véleményem szerint ez azért van, mert a lapfordító álomban sikerül az átdolgozás, míg a rémálomban ez nem történik meg. Végül az értelmezés hatékonyabban csillapítja a páciens szorongását a lapfordító álom esetében, mint a rémálomnál.

Az értelmezés első fázisának ezért strukturális célja van, nevezetesen a szelf egységének elősegítése a tagadás, hasítás és projekció minimalizálásával. Ugyanakkor a második szakasz az elfojtást hivatott feloldani az álmodó szimbolizációs kapacitására támaszkodva. Habár az elfojtott álomtartalom jelentése különösen tisztán jelenik meg a pszichoanalitikus számára, az álmodó részlegesen függ az analitikus értelmezésétől az elfojtás feloldását illetően.

Értelmezés a regresszió és integráció összekapcsolásán keresztül

Amikor az analizált olyan szorongásos álomról számol be, amely a fent leírtakhoz hasonló primér álomtartalmat hordoz, az gyakran ugyanolyan mély benyomást kelt a pszichoanalitikusban, mint a páciensben. Az analitikus ilyenkor az álmodóhoz hasonlóan reagálhat – ahogy ezt gyakran megfigyeltem, leginkább a szupervíziók alatt – a szorongást elsősorban a manifeszt vagy látens álomtartalomnak tulajdonítva. Ha az analitikus nem gondol arra, hogy a páciens szorongása az integráció folyamatának kísérője is lehet, akkor nagy lesz a kísértés, hogy a regresszió szűkös kontextusán belül értelmezze azt, és ne a pszichés fejlődés szélesebb hátterének összefüggésében.

Attól függően, hogy az analitikus értelmezése csak a regresszív, szorongást keltő tartalomra korlátozódik-e, vagy, épp ellenkezőleg, kihasználja az álmodó önmagának regresszív aspektusait befogadni kész kapacitását, a pszichoanalitikus folyamat alakulásának következményei igencsak eltérőek lehetnek. Ezért alapvető fontosságú, hogy az analitikus felmérje az álom kontextusát, és használja a saját

kritériumait – melyek analitikusonként változnak – ahhoz, hogy meghatározza a páciens által elért integrációs szintet.

Vegyünk például egy álmot, amely az analitikus haláláról vagy meggyilkolásáról szól. Ilyen álomtartalom néha megjelenik a befejezés időszakában, és elárulja a páciens ellenséges hozzáállását analitikusához. Néhány analitikus ezt a kezelés vége miatti regresszióknak látja, amely jelzi, hogy az analizált még nem érte el az integráció megfelelő szintjét. Mások ezt úgy értelmezik, hogy a páciens képessé vált megtartani és megjeleníteni eddig tolerálhatatlan libidinális és agresszív fantáziákat, és figyelembe veszik, hogy ezek az álmok a befejezés kontextusában bukkanak fel. Így a pszichoanalitikus álláspontja és értelmezése különböző következményekkel járhat az analizáltra nézve: ha az analitikus a regresszió kifejezőjének látja az álmot, valószínűleg meghosszabbítja páciense analízisét, ha azonban lapfordító álomként értelmezi azt, nagy valószínűséggel azt gondolja majd, hogy a páciense közel áll a befejezéshez.

*Primér álomtartalmat hordozó álmok felbukkanása
a fejlődés időszakában*

Hogyan ismerhetjük fel, hogy egy ilyen álom a változás időszakának szerves része, és fejlődést valamint fokozott integrációs kapacitást jelez? Az ismérvek az analitikus személyes preferenciáinak megfelelően különbözőek lehetnek. Én magam strukturális természetű áttéti ismérveket alkalmazok, mint például: a paranoid-skizoid állapottól a depresszív állapot felé való elmozdulás képessége (mely a tagadás, elfojtás vagy hasítás primér védekezési mechanizmusainak csökkenését vonja maga után); a szeretet dominanciája a gyűlölet felett; a szomorúság, büntudat és a magány depresszív aspektusainak jobb toleranciája.

Albert esetében például több különböző tényezőt is figyelembe vettem. Néhányuk külső volt, mint például heteroszexuális hajlamainak megerősödése, ami által Albert képessé vált szeretni és kívánni egy nőt, és ami azt jelezte, Ödipusz komplexusának átdolgozási folyamatában van. Ami a többi tényezőt illeti, néhányuk az áttételben jelent meg, mint például pszichés biszexualitásának szimbolizálására és megjelenítésére való képessége.

*Álmok mint az őket megelőző változás
retrospektív magyarázatai*

A lapfordító álmok tartalma általában szoros kapcsolatban áll a velük együtt járó pszichés változással. Ezáltal kulcsot adhatnak a pszichoanalitikus kezébe a változás háttérében húzódó konfliktusokhoz. Ennek a jellegzetességnek két aspektusa van. Az első az a pontosság és átláthatóság, amellyel ezek az álmok megvilágítják a tudattalan konfliktusokat. A második azonban az ellenállások megjelenésének kronológiájával áll összefüggésben, ami ebben az esetben fordított, mivel az ellenállás

a konfliktus feloldása után jelentkezik, és nem előtte, ahogy az ember a hagyományos helyzetben várná.

Ami az első aspektust illeti, a pszichoanalitikusok gyakran meglepődnek azon a pontosságon és tisztaságon, amellyel ezek az álmok visszamenőleg megoldást nyújtanak egy eddig megmagyarázatlan változás rejtélyéhez. Ezek az álmok szokatlanul tisztán és árnyaltan mutatják meg az álmodó konfliktusos témáinak mögöttes szerkezetét, más álmokhoz képest közvetlenebb hozzáférést biztosítva a láthatatlan „programhoz”, – ezt a terminust Guillaumin (1979) használta az „összefoglaló álmok” kapcsán – amely a konfliktusokat vezényli. A lapfordító álmokat jellemző tisztaság eszembe juttatja Freudnak egy megjegyzését, amely szerint a szorongásos álmok tartalma kevésbé torzult, mint más álmoké, mert az ego nem tudott megfelelő védekezést felállítani az id ellenében: „A szorongásos álmok általában azok, amelyek tartalma a legkevésbé torzult el.” (Freud, 1940, 171.)

A második aspektus szerint a szokásos sorrend felcserélődik, és az ellenállás az álmotartalomban jelenik meg, miután a változás már megtörtént. A klasszikus technika szerint az ellenállások rendszerint előbb tudatossá válnak és átdolgozásra kerülnek, lehetővé téve a konfliktusok későbbi feloldódását: „munkánk elsősorban az ellenállások felderítésére és legyőzésére irányul, és igazoltan megbízhatunk a komplexusok akadálytalan felszínre kerülésében, amint az ellenállásokat felismertük és eltávolítottuk” (Freud, 1910, 144. old.). Albert esetében például a változás, mely heteroszexuális hajlamainak megerősödését jelentette, abban nyilvánult meg, hogy képessé vált elköteleződni partnere felé még azelőtt, hogy az álom világosan felfedte volna homoszexuális ellenállását. Azt, hogy az ellenállások miatt a változás nyomán bukkannak fel, és nem előtte, később fogjuk tárgyalni.

Az álmok dinamikájának egy viszonylag felfedezetlen aspektusa

A pszichoanalitikus irodalomban kutatva nem sikerült rálelnem olyan leírásra, amely az általam megfigyelt álomtípust elemezné, bár kutatásom még nem teljes. Az átdolgozás funkcióját is beteljesítő szorongásos álmokkal kapcsolatos megfigyeléseket több írónál is lehet találni, mint például Freud, Ferenczi, Winnicott és Grindberg. Az ő megjegyzéseik viszonylag általánosak. Találtam leírásokat Segal, Guillaumin és Stewart tollából olyan álmokról, amelyek hasonlítottak az én megfigyeléseimhez, mégis sok szempontból különböztek tőlük.

Szorongásos álmok szimultán átdolgozás funkcióval

Freud egyik megfigyelése, amelyet a szorongásos álmokhoz való visszatérésekor tett 1938-ban, relevánsnak tűnik nekem a lapfordító álmok paradox jellege szem-

pontjából. Észrevette, hogy mivel a szorongásos álmoknak kellemetlen a tartalmuk, és felébresztik az álmodót, így ellentmondanak annak az elméletének, amely szerint minden álom vágyteljesítő, hiszen a szorongás nem lehet egy vágy beteljesülése. Freud elintézte ezt az ellenvetést azzal, hogy minden álom egy konfliktus terméke, és ez a szabály még a szorongásos álmokra is igaz: „Ami a tudattalan ösztön-én számára kielégülés, az az énben éppen ezért kelthet szorongást” (Freud, 1940, 170.). Ez a megfigyelés alkalmazható a lapfordító álmok esetében is, mert egyfelől az ilyen típusú álom regresszív tartalma megfeleltethető a tudattalan idtől származó vágy kielégítésének – így biztosítva „királyi utat” az álmodó tudattalanjának, megnyitva ezzel az átdolgozás lehetőségét –, míg másfelől ez a regresszív tartalom az álmodó egojának integritására nézve fenyegető is lehet, ezért beindítja a szorongás vészjelzését (199.).

Ferenczi „traumatikus álom” fogalma is magában hordozza a paradox sajátosságot, amely szerint ezek az álmok szorongást keltő tartalmuk ellenére rendelkezhetnek átdolgozó funkcióval. A szerző szerint a traumatikus álmoknak két elválaszthatatlan aspektusa van. Az „elsődleges álom” nem más, mint a trauma megisméltése. A „másodlagos álom” részleges kísérlet a trauma legyőzésére „narcisztikus hasítás segítségével” (Ferenczi, 1931, 241.). A lapfordító álmok hordozzák a traumatikus álmok átdolgozás funkcióját, de míg Ferenczi elmélete szerint az ismétlés kényszere leginkább a traumatikus álmok sajátja, a lapfordító álmok esetében az ismétlési kényszer alárendelt az integratív komponensnek. Winnicott a „Gyűlölet a viszontáttételben” című írásában röviden utal néhány saját álomra, amelyeket „gyógyító álmoknak” hív. Ezeket saját analíziséhez és önanalíziséhez társítja:

„Mellékesen megjegyezném, hogy a saját analízisem alatt és az analízisem befejezése utáni években hosszú sorozatnyi álmom volt ezekből a gyógyító álmokból, melyek bár sok esetben kellemetlenek voltak, mégis mindegyik azt jelezte, hogy érzelmi fejlődésem új szakaszához érkeztem.” (1947, 197.)

Úgy tűnik azonban, hogy további kísérleteket nem tett a „gyógyító álmok” elméletének kibővítésére.

Végül vegyük Grinberg leírását a „vegyes álmokról” (1967, 1987). Ezek közös vonásokat hordoznak az „evakuációs álmokkal” és az „átdolgozó álmokkal” is, melyeket szintén ő azonosított. A szerző szerint az evakuációs álmoknak primér tartalmuk van, és céljuk, hogy a rosszul tűrt tartalmakat kiszorítsák egy belső vagy külső tárgyra, amely konténerként szolgál. Az átdolgozó álmok viszont a depresszív pozícióhoz és az integráció szakaszához tartoznak. A lapfordító álmok azonban, bár hordoznak közös vonásokat az evakuációs és az átdolgozó álmokkal is, nem tartoznak a vegyes álmok kategóriájába, mert a primér elemeket nem kiszorítják, hanem épp ellenkezőleg, a szelf újraintegrálja őket, hiszen képessé vált befogadni és megjeleníteni a korábban kiszorított elemeket.

A szorongásos álom mint az analízis végének jele

Az analízis befejezéséről írt egyik dolgozatában Segal (1988) egy bizonyos páciensnek több olyan álmát is megemlíti, amelyek párhuzamba állíthatók a lapfordító álmokkal. Ezek az álmok is ijesztőek voltak, és regresszívnek tűntek, és ugyanúgy az analízis végén bukkantak föl, amikor a páciens már eljutott az integráció egy magasabb fokára. A páciens korábbi tüneteinek egyike a hallucináció volt, de ezek az analízis alatt eltűntek. Azonban ahogy a befejezés közeledett, több szorongásos álma is volt, többek közt egy rémálom, melyben hallucinációk gyötörték. Az álomtartalom primér és szorongást keltő jellegének dacára Segal kitartott azon döntése mellett, hogy az analízist befejezzék, mert úgy érezte, hogy más tekintetben a páciens azt mutatja, hogy az integráció magasabb fokára jutott. Fontos eredményként értékelte, hogy páciense most már tud álmodni arról, hogy hallucinál, ahelyett, hogy ténylegesen hallucinálna. Ez a fejlődés jele volt, mely magában hordozott egy újfajta képességet a szimbólumalkotásra.

Segal felhívja a figyelmet a viszontátvételi problémákra, melyeket az ilyen álmok a pszichoanalitikus számára jelentenek. Segal azt a nézetet vallja, hogy amikor ilyen álom bukkan fel az analízis lezárásának időszakában, az nem feltétlenül a regresszió jele. De nem mindenki osztja ezt a nézetet:

„néhányan úgy gondolhatják, hogy a páciens, akinek ilyen primér fantáziái és védekezései vannak, és ennyire ellenáll a befejezésnek, az még nem készült fel igazán a lezárásra. A páciensem több ízben ezt próbálta velem elhitetni. Nekem azonban nem volt kétségem afelől, hogy a döntés helyes.” (1988, 173.)

Ugyanakkor milyen szempontot vegyen figyelembe a pszichoanalitikus, amikor el akarja dönteni, hogy vége legyen-e az analízisnek, ha a primér álmok újra és újra visszatérnek? Segal itt strukturális szempontokra hivatkozik, mint például a paranoid-skizoid pozícióból a depresszív pozíció felé való elégséges elmozdulás, mely mutatja a konfliktusok és a szeparáció kezelésére való fokozott képességet, és a jó élmények internalizációjának magasabb fokát.

Segal megfigyelései így hasonlóak az enyéimhez, különösen ott, ahol megjegyzi, hogy a szorongásos álmok előfordulhatnak az analízis befejezésének időszakában a páciens szimbólumalkotó képességének fejlődése által. A javaslatom az, hogy ezt a változást verbalizálni kell azáltal, hogy részletesen elmagyarázzuk a páciensnek. Ennek célja, hogy hasznot húzzunk ebből az újonnan megszerzett reprezentációs kapacitásból. Bár Segal írása a befejezés periódusára fókuszál, hivatkozása a strukturális kritériumra lehetővé teszi számunkra, hogy kiszélesítsük érvelésének kontextusát, és arra a következtetésre jussunk, hogy az ilyen szorongásos álmok a pszichoanalitikus folyamat bármely pontján integrációs fázist jelezhetnek, amint azt én is hangsúlyoztam, és nem csak az analízis végén.

„Összefoglaló álmok”

Az „összefoglaló (vagy szintetizáló) álom” fogalmát Guillaumin (1979) vezette be acélból, hogy megvilágítsa az olyan álmok tulajdonságait, amelyek nagyobb benyomást tesznek ránk, mint mások kivételes koherenciájuk és a tudattalan konfliktusok szerkezetét különösképpen jól megvilágító jellegük miatt. Ezek az álmok egyértelműségüket annak köszönhetik, ahogyan megjelenítik a kronologikus kapcsolatot az álmodó védekező rendszerének elemei között, megvilágítva múltját és jövőjét is, ezáltal segítve a pszichoanalitikus értelmező feladatát.

Az összefoglaló álmok hasonlítanak a lapfordító álmokra abban, hogy a többi álomnál pontosabban fedik fel a mögöttes tudattalan áttételi konfliktusokat, de nem feltétlenül szorongásos álmok, és felbukkanásuk nem feltétlenül egy pszichés változás kísérőjelensége. Amikor Guillaumin második klinikai példáját olvastam, megdöbbenem, mert a lapfordító álmok karakterisztikus jegyeit írta le, bár nem hivatkozott rájuk nyíltan: az említett összefoglaló álmok szorongásos álmok, melyek felébresztik az álmodót, és a „változás időszaka” (1979, 105.) után bukkanak föl, amely a fejlődés kezdetét jelöli. Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy amikor a szerző az összefoglaló álmokról számol be, a pszichés apparátusnak egy olyan fogalmához folyamodik, mely túl nagy jelentőséget tulajdonít az elfojtáshoz kapcsolódó neurotikus védekezési mechanizmusoknak, és csekély jelentőséget a primér védekezésnek. Véleményem szerint azonban az utóbbiak játszanak döntő szerepet abban a folyamatban, amely a lapfordító álmokat létrehozza. Ehhez később még visszatérek.

„Ego-elárasztó álmok”

Stewart (1992) három különböző álomtípust ír le: védekező „ego-távolító álmokat”; „ego-elárasztó álmokat”, amelyek a fejlődéshez járulnak hozzá félelmet keltő megjelenésük ellenére; és „normális álmokat”, amelyek szimbolikus tartalmat hordoznak az álmodó számára. A pszichoanalitikus folyamat alatt, amikor a páciens szimbolizációs kapacitása megnő, az „ego-elárasztó álmok” átmenetileg átveszik az „ego-távolító álmok” helyét, jelezve ezzel, hogy az álmodó már jobban képes befogadni az álom érzelmi élményét. Az „ego-elárasztó álom” jobban kifejezi a szorongást keltő manifeszt tartalom és az azt kísérő fejlődés szimultán jelenlétét az áttételi kapcsolatban, mint a „vegyes álom” (Grinberg, 1967): Stewart észreveszi, hogy ezek az álmok akkor keletkeznek, miután a páciens elfogadta, hogy szüksége van a pszichoanalitikus segítségére és jelenlétére.

Stewart „ego-elárasztó álmokra” vonatkozó megfigyelései számos tekintetben hasonlóak az enyémekekhez. Ilyenek például a szorongást keltő manifeszt tartalommal rendelkező álmok előfordulása az integráció időszakában, és az a tény, hogy az áttételi folyamatban beállt változást követően jelennek meg. Mindazonáltal, ami a felbukkanásuk időzítését illeti, a szerző a kezelés alatt történő hosszú távú átalakulások

kontextusába helyezi azt, állítva, hogy az „ego-távolító álmok” megelőzik az „ego-elárasztó álmokat” mielőtt teljes szimbolikus jelentőségüket elérnék. Ezzel szemben nézetem szerint a lapfordító álmok a pszichoanalitikus folyamat bármely pontján előfordulhatnak. Stewart elsősorban ezeknek az álmoknak a manifeszt tartalmával foglalkozik, ezért csak csekély hangsúlyt fektet a sok részletet felfedő látens tartalom és az épp bekövetkezett változás természete közötti szoros kapcsolatra, mely a pszichoanalitikus számára annyira feltűnő. Végül, klinikai példáiból kiindulva, ez a szerző úgy tűnik, hagyja a páciens spontán módon feldolgozni az „ego-elárasztó álom” keltette szorongást anélkül, hogy részletes álomértelmezést adna, mint ahogyan én teszem. Ez azt sugallja, hogy a páciens már megszerzett egy megfelelő szintű szimbolizációs képességet ahhoz, hogy ne legyen teljesen letaglózva az „ego-elárasztó álom” hatására.

Strukturális hipotézisek

Milyen elméleti magyarázatot tudunk adni az álom szorongást keltő primér tartalmának és az integrációs fázis egybeesésének paradoxonára – arra, hogy az álom nem feltétlenül a regresszió jele? És hogyan magyarázzuk a kivételes tisztaságot és pontosságot, amellyel az ilyen álmok visszamenőleg megjelenítik a változás mögött húzódó pszichikus rendszert?

A klasszikus álomteória nem szolgál kielégítő magyarázattal arra a dinamikára vonatkozóan, amely a lapfordító álmok keletkezésében vesz részt, hiszen az leginkább az elfojtásra alapul. Ezért a pszichikus rendszer szerkezeti koncepcióját kell segítségül hívnunk. Elsősorban a tudattalan fantáziák, a projektív identifikáció és a tartalmazó-tartalmazott fogalmára gondolok, amelyek a Freud (1900) által bevezetett pszichoanalitikus álomelmélet továbbfejlesztései. Például Klein kibővítette az álomfunkciókkal kapcsolatos tudásunkat tudattalan fantáziákról alkotott elméletével, amely szerint az álmok alvás közben megjelenő tudattalan fantáziák. Ezután Bion a tudattalan fantázia és a projektív identifikáció fogalmát használva létrehozta a gondolat és a pszichés működés új elméletét, melyben a „reverie képesség” jelentős szerepet játszik a szorongás tűrése szempontjából mind az anya-gyermek kapcsolatban, mind pedig az ennek – analógia folytán – megfeleltethető analitikus-analizált kapcsolatban. Számos álomról szóló kortárs írás megemlíti ezeket a poszt-freudánus továbbfejlesztéseket (Grinberg, 1967, 1987; Segal, 1988; Stewart, 1992).

A szelf részeinek összegyűjtése

A pszichés működésnek egy ehhez hasonló szerkezeti koncepciója szolgált alapul kezdeti hipotézisem megalkotásához, hogy megmagyarázzam, a lapfordító álmok

miért visszafelé, a pszichikus rendszerben történt változás nyomában hatnak. Azt hiszem, amikor a szelf az egységesülésnek egy magasabb fokához ér, a szelf idáig megtagadott, lehasított és projektált részei elfogadhatóbbak lesznek, újra a szelf részeivé válnak, és így már mint reprezentációk jelennek meg a lapfordító álmok manifeszt és látens tartalmaiban. Mivel a projekció elmozdulhat az introjekció irányába a depresszív pozíció átdolgozása alatt, az álom a pszichés struktúra változása után bukkan fel, ami az integráció képességének javulását jelenti. Még egyszer tehát a pszichikus rendszer folyamatos oszcillálása a paranoid-skizoid pozíció és a depresszív pozíció között megmagyarázza a tényt, hogy a lapfordító álmok a pszichoanalitikus folyamat bármely pontján előfordulhatnak.

De hogyan tudja eldönteni a pszichoanalitikus, hogy a szóban forgó történés az integráció vagy a regresszió jele? Erre számos kritériumot felsorolhatunk: már említettem a paranoid-skizoid pozíció depresszív pozícióba való átalakulásának szerepét, amely a konfliktus és a szeparáció hatékonyabb kezelését teszi lehetővé, és a szimbolikus reprezentáció fokozott képességét jelenti. A szimbolizációs képesség számos változást von maga után. Amikor a páciens már képes álmodni, kevésbé valószínű, hogy affektusaitól szimptomák, acting out, evakuációs álmok (Grinberg, 1987), vagy ego-távolító álmok (Stewart, 1992) révén szabaduljon meg. A jobb integráció azt is jelenti, hogy az álmodó el tudja fogadni az érzelmi hatású élmények jó és rossz oldalait mind a tárgyakra, mind saját magára vonatkozóan. Például az egyedüllét érzésének elfogadása nem csak a különlegesség-érzés tolerálását jelzi, hanem a magány érzéséhez kapcsolódó pszichés fájdalomnak az elfogadását is (J.-M. Quinodoz, 1991).

Az áttétel szempontjából meg kell jegyeznünk, hogy a jobb pszichés integráció azt jelenti, hogy az álmodó nem csak, hogy be tudja fogadni saját szorongásait, hanem a pszichoanalitikusról is sikerül olyan képet alkotnia, amelyben az képes aktívan befogadni páciense álomélményét, különösen a szorongás-keltő, primér tartalmú álmok esetében. Ilyen irányú értelmezésem célja, hogy megerősítse az álmodó képességét szorongása befogadására az analitikus befogadó funkciójával való azonosuláson keresztül. Ugyanakkor figyelek arra is, hogy az értelmezés második szakaszában az álomtartalom is átdolgozható legyen.

Az áttételi kapcsolat megvilágítása

Térjünk rá most a második pontra: hogyan tudjuk megmagyarázni azt a tényt, hogy a lapfordító álmok, azon túl, hogy színteret adnak az álmodó tudattalan konfliktusainak, olyan tisztasággal és összhanggal fedik fel a pszichikus rendszer „programját”, mely a színpalak mögül látszik rendezni ezen konfliktusokat, hogy az megdöbbeníti a pszichoanalitikust? Nekem úgy tűnik, hogy számos tényező befolyásolja ezt, mint például a tudattalan fantázia, az áttételi kapcsolat megváltozása és a szelf újrendeződése.

A tudattalan fantázia fogalmának bevezetése óta lehetővé vált olyan fantáziák megragadása is, amelyek az analizált álmaiban jönnek elő, nem csak mint az álmodó tudattalan konfliktusainak kifejeződései (a Freud által leírt sűrítés, eltolás, stb. klasszikus mechanizmusainak révén, 1900), hanem mint védelmi funkciót ellátó fantáziák. Ahogy Segal is rámutatott, az analizált megtapasztalhatja, leírhatja vagy megjelenítheti fantáziaként a védekező folyamatokat egy álomban, mert „... a különbség az éppen zajló (védekező) folyamat és annak specifikus részletes mentális képviselése között van” (1965, 16.). Én például gyakran megfigyeltem, hogy a szelf szétesett darabjainak összegyűjtése a pszichés integráció fázisaiban egyből kifejezésre kerül bizonyos álmokban (1991). Például, elutazásról szóló álmokban (vonattal, repülővel stb.), melyekben az álmodó úgy érzi, hogy nem viheti minden csomagját magával, ezért át kell néznie bőröndjeit, és a legfontosabb dolgokat kiválogatni. Ilyen álmok akkor fordulnak elő, amikor az álmodó feladja mindenhatóságát, például olyan formában, hogy lemond arról a vágyról, hogy minden csomagját magával vigye. Ezeknek az álmoknak megvan az a tulajdonságuk, hogy látni engedik az álmodó pszichéjének részletes strukturális rendszerét. Továbbá annak a gyász munkájának is megnyilvánulásai, amelyek a szeparáció és tárgyi veszteség átdolgozásával járnak, és kapcsolódnak a páciens fokozott képességéhez, hogy szembenézzen a magány érzésével, amely a pszichoanalitikus folyamat minden egyes szakaszában felbukkan, különösen a befejezés időszakában. Meg kell jegyezni, hogy amikor a szelf leszakadt részeinek újraintegrálására hivatkozom, a „részek” kifejezést nem szó szerint kell érteni, nem mint az egész elkülönült darabjait. Én magam úgy látom őket, mint internalizált élmények fragmentumait, amelyek információt hordoznak arról, hogy a pszichikus rendszer mint egész ezt követően hogyan rendeződik újra. Ebből a nézőpontból szemlélve megállapíthatjuk, hogy a lapfordító álom, amely más álmoknál jelentőségesebbnek tűnik, különösen fontos mozzanatait fedheti fel a szerkezeti újrendezésnek, miután a szelf egy meghatározó elemének elfogadása megtörtént. Ahogy D. Quinodoz (1994) a szelf állandó újramodellezésével kapcsolatban megjegyezte, nem ritka, hogy egy fejezet vagy regény utolsó mondata megváltoztatja az addig leírtak jelentését.

A lapfordító álmok jellegzetes tisztaságát és koherenciáját figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy hasonlítanak ahhoz a jelenséghez, amelyre a pszichoanalitikus felfigyel az első interjúk, az első órák vagy egy üdvözlő álom esetén, csakúgy, mint minden óra elején. Mint tudjuk, az első találkozás áttételi helyzetet teremt, amelyben a páciens egy sűrített változatát nyújtja problémája lényegi aspektusainak anélkül, hogy tudatában lenne annak, amit éppen kivetített. A pszichoanalitikussal való találkozás egy olyan kapcsolati helyzetet teremt, amelyben a páciens teljesíti egy kielégítetlen kívánságát – azaz, hogy jobban tudja integrálni saját magát. Ugyanazt a mechanizmust figyelhetjük itt meg, mint amelyik az álom megformálásához vezet (Freud, 1900). Egy hasonló jelenség húzódnak meg a lap-

fordító álmok jellegzetes tisztasága és koherenciája mögött is. Ezek az álmok az integrációs folyamathoz szorosan kapcsolódó áttétel bizonyos kitüntetett pillanataiban bukkanhatnak fel, olyankor, amikor a páciens igazán felismerte a pszichoanalitikus jelenlétét.

Következésképp úgy hiszem, a lapfordító álmok a pszichoanalitikus módszer értékes eszközei lehetnek, hozzásegítve minket, hogy jobban megértsünk és értelmezni tudjunk bizonyos álmokat. Továbbá, elméleti szempontból ezek az álmok újabb kérdéseket vetnek föl, melyek közül néhányat írásomban megpróbáltam körvonalazni.

Fehérvári Flóra fordítása

IRODALOM

- FERENCZI, S. (1931). Notes and fragments, Part III. In uő, *Final Contributions to Psycho-Analysis* (pp.232-250). London: Hogarth, 1955.
- FREUD, S. (1900). *The Interpretation of Dreams*. S.E. 4-5. Magyarul: *Álomfejtés*. Ford. Hollós István. Budapest: Helikon, 1985, 1997.
- FREUD, S. (1910). *The future prospects of psycho-analytic therapy*. S.E. 11.
- FREUD, S. (1940). *An Outline of Psycho-Analysis*. S.E. 23. Magyarul: A pszichoanalízis foglalatja. Ford. Binét Ágnes. In: uő, *Esszék* (407-474). Budapest: Gondolat, 1982.
- GRINBERG, L. ET AL. (1967). Función del soñar y clasificación clínica de los sueños en el proceso analítico. *Psychoanal. Rev.*, 24:749-789.
- GRINBERG, L. (1987). Dreams and Acting out. *Psychoanal Q.*, 56:155-176.
- GUILLAUMIN, J. (1979). *Le rêve et le Moi*. Paris: Presses Univ. France.
- QUINODOZ, D. (1994). Emotional Vertigo, Between Anxiety and Pleasure, trans. A. Pomerans. London and New York: Routledge, 1997.
- QUINODOZ, J.-M. (1987). Des 'rêves qui tournent la page'. *Rev. Franç Psychanal*, 51:837-838.
- QUINODOZ, J.-M. (1991). The Taming of Solitude, trans. P. Slotkin. London and New York: Routledge, 1993.
- SEGAL, H. (1965). *Introduction to the Work of Melanie Klein*. London: Heinemann. Magyarul: *Bevezetés Melanie Klein munkásságába*. Ford. dr. Balázs-Piri Tamás. Budapest: Animula, 1997.
- SEGAL, H. (1988). Sweating it out. *Psychoanal. Study Child*, 43:167-175.
- STEWART, H. (1992). *Psychic Experience and Problems of Technique*. London and New York: Routledge.
- WINNICOTT, D. W. (1947). Hate in the countertransference. In: uő, *Collected Papers* (pp.194-203). London: Tavistock, 1958. Magyarul: Gyűlölet a viszontátételben. Ford. Péley Bernadette. In: Péley B. (szerk.), *A kapcsolatban bontakozó lélek* (66-75). Budapest: ÚMK, 2004.